

“KOKULARIN GRAMERİ”: RUS DİLİ DİZGESİNDE KOKU OLGUSUNUN DİLBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Olena KOZAN^{1*+}

¹Öğr., Gör., Dr., Gazi Üniversitesi, Rektörlük

*olena.kozan@gmail.com

+ORCID: 0000-0002-7956-4567

Öz– Son yıllarda insani bilimlerde koku olgusuna yönelik ilginin artmasına rağmen dilbilim çerçevesinde olgunun kapsamlı araştırmalarının yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmanın amacı Rus dili dizgesinde koku olgusunun dilbilimsel çözümlemesi olarak belirlenmiştir. Koku olgusunun Rus dili dizgesinde biçimlendirilmesinin anlaşılması için art zamanlı bir araştırmaya ihtiyaç duyulmuştur. Eski Rusçada koku olgusunun biçimlendirildiği birimler ve adlandırma modelleri tespit edilmiştir. Eş zamanlı yaklaşım doğrultusunda Rus Dili Derlemi’nden faydalanılarak koku olgusunun çağdaş Rusçadaki adlandırma modelleri belirlenmiştir. Çağdaş Rusçadaki koku olgusunun adlandırma modellerinin özellikleri betimlenmiştir. Bu modellerin sınıflandırılması için işlevsel dilbilim çerçevesinde geliştirilen ve gerçeklik ile ilgili bilgilerin dil dizgesinde kodlama modellerinin tespitini amaçlayan yaklaşım uygulanmıştır. Çağdaş Rusçada Eski Rusçadaki eylemci odaklı adlandırma modelinin yanı sıra durum ve olgu odaklı modellerin kullanıldığı belirlenmiştir. Adlandırma modellerinin Rusçada oluşturduğu sözdizimsel yapılar ele alınmış ve betimlenmiştir. Sentetik ve analitik olmak üzere sınıflandırılabilen bu yapıların özellikleri gösterilmiştir. Analitik yapıların sınıflandırılması “anlam↔metin” kuramının belirlediği sözcüksel işlevlere göre yapılmıştır. Çalışmada yapılan tespitlerin çağdaş Rus dili araştırmaları, dil tipolojisi, yabancı dil ve çeviri öğretimi açısından önemli olduğu ileri sürülmüştür. İşlevsel yaklaşım çerçevesinde yapılabilen karşılaştırmalı dil araştırmalarının önemi vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler– Rusça, dilbilim, adlandırma modeli, koku.

“THE GRAMMAR OF SMELLS”: LINGUISTIC ANALYSIS OF THE PHENOMENON OF SMELL IN RUSSIAN LANGUAGE

Abstract – Despite the increasing interest within the humanities in recent years in the phenomenon of smell, it was found out that extensive research within the framework of linguistics has not been done. The aim of this study was determined as a linguistic analysis of the phenomenon of smell in Russian language. In order to understand the formation process of language units relevant to the olfactory phenomenon in Russian, there was a need in a diachronic research. The language units and naming patterns of the phenomenon of smell in Old Russian were defined. In line with the synchronic approach the naming patterns of the phenomenon in modern Russian were defined by using the Russian Language Corpus. The features of naming patterns of the smell in modern Russian were described. The approach developed within the framework of functional linguistics and aimed at determining the models, coding information about reality in language system, was applied. It was found out that in addition to the agent-oriented naming patterns in Old Russian, state-oriented and phenomenon-oriented models are used in the modern language. The syntactic structures, which can be classified as synthetic and analytical, as well as their features formed by the naming patterns were examined. The classification of analytical structures was made according to lexical functions described in the meaning↔text theory. The significance of the findings of the study for the modern Russian language research, typology studies, foreign language and translation teaching are underlined. The importance of contrastive language studies within the framework of functional approach is emphasized.

Keywords– Russian, linguistics, naming pattern, smell.

GİRİŞ

İnsan zihnini besleyen ve yönlendiren beş temel duyudan biri olan koku en eski duyu olarak kabul edilmektedir (Miln, Miln. M., 1966:135). Kokular tarih boyunca yazarların ve şairlerin ilgisini çekmiştir. Araştırmacılar edebiyatta kokulara XVI. yüzyıldan itibaren yer vermeye başladığını dile getirmektedir (Pilpil Yöney, 2012). Dünya edebiyatında koku gücünün gösterildiği en ünlü yapıtlardan biri Marcel Proust'un "Kayıp Zamanın İzinde" adlı romanıdır. Romandaki en çarpıcı kısımlardan biri Proust'un insan belleğinin koku ve tat duyuları sayesinde varolduğunu betimlediği bir paragraftır:

Ne var ki, uzak bir geçmişten geriye hiçbir şey kalmadığında, insanlar öldükten, nesnelere yok olduktan sonra, bir tek, onlardan daha kırılğan, ama daha uzun ömürlü, daha maddeden yoksun, daha sürekli, daha sadık olan koku ve tat, daha uzun bir süre, ruhlar gibi, diğer her şeyin yıkıntısı üzerinde hatırlamaya, beklemeye, ummaya (...) anının devasa yapısını taşımaya devam ederler (Proust, 1999:53).

Proust, kokunun ve tadın insanın zihni ile farklı bağlantılarının olduğunu göstererek çağdaş nörobilimde ortaya konulan bilgileri önceden sezmişti. Ayrıca bugünlerde koku ve tat duyuları, beynin uzun süreli bellek merkezi olan hipokampus ile doğrudan bağlı olduğu için onların bıraktıkları izin silinmez olduğu, diğer tüm duyularımızın ise talamusla ilgili olduğundan geçmişe dair bilgilerin toplanması konusunda daha etkisiz olduğu bilinmektedir (Lehrer, 2016:89).

Rus edebiyatında estetik bir kavram olarak koku İvan Bunin tarafından tanıtılmıştır. Bunin, 1900 yılında yayınlanan "Antonov Elmaları" öyküsünde Proust'tan önce kokunun insanın anılarını canlandırdığını ve bellekte geçmişin dünyasını yarattığını göstermişti. Öykü;

"...Güneşli sonbaharın ilk günleri aklıma geliyor (...) Büyük, altın renge bürünmüş, kurumuş ve seyrekleşmiş elma bahçesi, akçağaçlar arasındaki patikalar, dökülmüş yaprakların hafif kokusu ve – bal ve sonbahar tazeliğinin kokusunu içine çekmiş Antonov elmalarının kokusunu hatırlarım" satırlarıyla başlar (Bunin, 1990:3).

Kokular anlatıcının anılarındaki sesleri, imgeleri canlandırır. Öyküde koku ve mekân bir bütünlük olarak varolmaktadır. Koku kaybolmaya başlayınca mekânlar da yıkılır: "Antonov elmalarının kokusu köy toprak sahiplerinin evlerinden kaybolmaya başladı" (Bunin, 1990:13). Mekân zamana karşı güçsüz düşer ancak koku, anılardaki mekânları sürekli canlı tutmaktadır.

Koku, edebiyatta yerini almasına rağmen bu olgunun insani bilimlerde çerçevesinde araştırmalarının ancak son yıllarda ivme kazandığı gözlemlenebilir. Koku olgusuna yönelik ilgi, bilimdeki bilişsel paradigmanın gelişmesiyle birlikte artmıştır. İnsan zihninin nesnel ve öznel dünya ile ilgili bilgileri kodlama, saklama ve işleme modellerinin

araştırılmasını amaçlayan bilişsel bilimlerde çerçevesinde insanın sahip olduğu yetilerin bütünlük olarak ele alınması gündeme getirilmiştir (Kubryakova, 2012:37). Kokunun kültürü ve toplumu şekillendiren başlıca unsurlardan biri olduğu fikri öne sürülmüştür. Bu fikir ilk başta kültürel antropoloji ve gündelik tarih araştırmaları alanında çalışan bilim adamları tarafından dile getirilmiştir (Corbin, 1982¹; Classen, 1992). 2000'li yıllardan itibaren gerek Batı'da gerekse Rusya'da koku olgusu disiplinlerarası bir yaklaşımla incelenmeye başlanmıştır. 2003 yılında Rusya'da yayınlanan iki ciltlik "Ароматы и запахи в культуре" adlı çalışma² Rus ve Avrupalı psikolog, biyolog, antropolog ve koku uzmanlarının araştırmalarını tanıtmış ve Rusya'da bu alanda ilk kapsamlı çalışma olmuştur. Kitabı hazırlayan Rus filolog ve kültürbilimci O.Vainshtein, koku araştırmalarının "tarihsel kokubilim" ya da "kokuların grameri" olarak tanımlanabilen bir araştırma alanını oluşturduğunu öne sürmüştür (Vainshtein, 2010:8). Fransa'da 2017 yılında Fransız tarihçi R. Muchembled tarafından kaleme alınan "La Civilisation des Odeurs (XVIe-début XIXe siècle)"³ adlı kitapta kokuların antropolojisi ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır (Muchembled, 2020).

İnsani bilimlerde kokuya yönelik yoğun ilginin olmasına rağmen bu olgunun edebiyatbilim ve dilbilim çerçevesinde kapsamlı incelemelerinin yakın geçmişte başladığı söylenebilir. Araştırmacılar edebiyatta koku imgesine yönelik ilginin XIX. yüzyılda kendisini gösterdiğini ancak edebiyatbilim çerçevesinde "olfaktör" araştırmaları'nın XX. yüzyılın sonunda başladığını dile getirmektedirler (Zihovskaya, 2016). Batı'da edebiyatbilim çerçevesinde hazırlanan en kapsamlı çalışmalardan biri 1992 yılında yayınlanan Hans J. Rindisbacher'in "The Smell of Books: A Cultural- Historical Study of Olfactory Perception in Literature"⁵ adlı kitabıdır. Bu çalışmada Avrupa ve İ.Turgenev'in romanları örneği ile Rus edebiyatındaki koku imgesinin betimlemeleri yapılmakta ve kokunun kültürdeki önemi vurgulanmaktadır (Rindisbacher, 1992). Rusya'da edebiyatbilim çerçevesinde yapılan koku araştırmaları 2000'li yıllarda ivme kazanmış ve "olfaktör edebiyatbilim" olarak tanımlanan ayrı bir araştırma alanı oluşturmuştur. Rus olfaktör edebiyatbilim çerçevesinde şiirlerdeki koku imgelerinin araştırmalarının ön plana çıktığı görülebilir (Rogaçeva, 2010; Trifonova, 2012; Lyapina, 2015).

Rus dilbiliminde koku, konsept olarak ele alınmaktadır⁶. Bu kapsamda kokunun gerek Rus dilinde gerekse diğer dillerdeki yapılandırılmaları araştırılmaktadır. Bu tür araştırmaların çoğu "koku" biriminin sözlüklerdeki tanımlarına, birimlerin söz⁷ sürecinde ve farklı söylem türlerindeki kullanımlarının

¹ A. Corbin'in 1982 yılında çıkan "Le miasme et la jonquille: L'odorat et l'imaginaire social, XVIIIe-XIXe siècles" adlı kitabı 2007 yılında Türkçeye "Kokunun Tarihi" olarak çevrilmiştir. Kitap Dost Kitabevi tarafından yayınlanmıştır.

² Sözcüğü sözcüğüne: "Kültürde Kokular ve Aromalar".

³ Sözcüğü sözcüğüne: "Kokuların Medeniyeti (XVI.-XIX. yüzyılın başı)".

⁴ Latince "olfactorius", koku duyusu ile ilgili.

⁵ Sözcüğü sözcüğüne: "Kitapların Kokusu: Edebiyatın Olfaktör Algılamının Kültür ve Tarih Çerçevesinde Araştırılması".

⁶ Konsept kavramı için bkz. (Popova, Z., Sternin, İ. 2010:31).

⁷ Burada F. De Saussure'nin yaptığı ayırım doğrultusunda "söz" kavramı kullanılmıştır.

betimlemelerine odaklanmaktadır (Şnyakina, 2017; Kovalenko, 2017).

Koku olgusunun dilbilim çerçevesinde araştırmalarının başlamasına rağmen Rus dil dizgesindeki “koku” biriminin art zamanlı ve eş zamanlı çözümlemesini birleştiren işlevsel betimlemesi henüz yapılmamıştır. Anlamdan biçime doğru çözümleme odaklı işlevsel yaklaşım çerçevesinde araştırmanın amaçları doğrultusunda koku biriminin oluşturduğu adlandırma modellerinin belirlenmesi ve betimlenmesi mümkün olmaktadır. Bu betimlemelerin sonuçları gerek dilbilimsel tipoloji araştırmaları gerekse yabancı dil eğitimi gibi uygulamalı dilbilim alanları açısından önemlidir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı çağdaş Rus dil dizgesindeki koku olgusunun adlandırmalarını belirlemek ve dil dizgesindeki bu adlandırmaların işlevsel modellerini betimlemektir. Bu çalışmanın Türkiye’de kokunun dilbilimsel çözümlemesi alanında başlangıç noktası olacağı ve araştırmacıların ilgisini çekeceği umulmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesini, dilbilimdeki işlevsel paradigma kapsamında geliştirilen yaklaşımlar oluşturmuştur. Dilbilimde onomasyoloji (Şenlik, 2014) ya da adlandırma kuramı (Serebrennikov, Ufimtseva, 1977) olarak şekillenen işlevsel yaklaşım, dil çözümlemesinin anlamdan biçime doğru yapılmasını öngörmekte ve “aktif dilbilgisi”nin ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır (Şçerba, 1974:48). Bu çalışmada gerek nesnel gerekse öznel gerçeklikteki nesnelere ve olguların dilde adlandırılma süreci ve sonucu üzerine odaklanan adlandırma kuramından yola çıkılarak “koku” gerçeklikteki bir olgu olarak değerlendirilmiştir. Bu olgunun Rus dil dizgesinde biçimlendirilmesi ele alınmıştır. Koku olgusunun dilsel adlandırmalarının araştırılması işlevsel yaklaşım çerçevesinde betimlenen semantik kategoriler (Mustayoki, 2006:21) bazında yapılmıştır. Semantik kategorilerin sınıflandırılmasına İ. Melçuk ve A. Jolkovski tarafından geliştirilen “Anlam↔Metin” modelinde betimlenen sözcüksel işlevler (Melçuk, Jolkovski, 1984) dahil edilmiştir. Bu çerçevede yapılan betimlemenin, koku olgusunun adlandırmalarının dil dizgesinde oluşturduğu ilişkileri kapsamlı bir şekilde ele aldığı düşünülmüştür. Koku olgusunun Rus dil dizgesindeki adlandırmalarının biçimlendirilme sürecinin anlaşılması için eş zamanlı olarak yapılan bu betimlemeye art zamanlı betimleme dahil edilmiştir. Koku olgusu adlandırmalarının şekillenmesi ile ilgili bilgiler için Rus dili etimoloji sözlüklerine (Preobrajenskiy, 1910-1914; Vasmer, 1986), Eski Rusça Sözlüğü’ne (Sreznevskiy, 1893), Hint-Avrupa dillerinin etimoloji sözlüklerine başvurulmuştur⁸. Çalışmada kullanılan örnekler Rus Dili Derlemi’nden⁹ alınmıştır.

Bulgular

Eski Rusçada koku olgusunun adlandırma modellerinin gerçeklikteki eylemci odaklı şekillendiği tespit edilmiştir.

Gerçeklikteki eylemcinin semantik rolünün¹⁰, “kaynak”, “kılıcı” ve “tarafsız” biçiminde olabildiği anlaşılmaktadır. Gerçeklikteki eylemci koku kaynağı durumunda olduğunda aktif olarak bir eylemde bulunmamaktadır. Bu bağlamda eylemci pasif olarak değerlendirilebilmektedir. Gerçeklikteki pasif eylemcinin Eski Rusçada biçimbirim seviyesinde gösterge almadan aktif olarak biçimlendirildiği tespit edilmiştir. Başka bir deyişle kaynak durumundaki eylemci dil dizgesinde yalnız halde olup aktif olarak biçimlendirilen fiil biçimi ile ilişkilendirilmiştir. Bu durumda koku olgusunun oluşturduğu olay [Eylemci^{Kaynak}Pasif Olay] formülü ile düşünülebilir. Kılıcı rolünü üstlenen eylemci koku kaynağına yönelik çaba yönlendirmektedir. Rus dil dizgesinde bu durum aktif biçimlerle yapılandırılmaktadır. Böylelikle [Eylemci^{Kılıcı}Aktif Olay] formülü ileri sürülebilir. Eylemci tarafsız rolünde olduğunda çaba göstermeden belli bir durum yaşamaktadır. Başka bir deyişle eylemci fiziksel özelliklerinden dolayı belli bir durum yaşayabilmekte ve aktif olarak bir eylemde bulunmamaktadır. Eski Rusçada bu durumun da aktif biçimlerle yapılandırıldığı belirlenmiştir. Bu durumda formül [Eylemci^{Tarafsız}Pasif Olay] biçiminde düşünülebilir. Bunun yanı sıra koku olgusunun adlandırma modelinde konuşmacının tutumunun yansıtılabildiği tespit edilmiştir. Olumsuz ya da olumlu (veya nötr) değer arasındaki fark, dil dizgesinde farklı kökbiçim bazında türetilmiş birimlerle gösterilmiştir. Koku olgusunun yer aldığı adlandırma modellerinin dil dizgesinde biçimlendirilmesi aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 1. Eski Rusçada Koku Olgusunun Biçimlendirilmesi

Adlandırma Modeli	Kökbiçim ¹¹		
	*a(o)н	*смер	*оух /жх
[Olgı]	Вонка (koku)	Смерть (kötü koku)	-
[EylemciKaynak] Pasif Olay	Воняти (kokmak; kötü kokmak)	Смерьотти (kötü kokmak)	-
[EylemciKılıcı] Aktif Olay	-	-	Жхати (koklama)
[EylemciTarafsız] Pasif Olay	Обоняти/ обоняти (koku almak)	-	Жхати (koklama)

Eski Rusçada koku olgusunun oluşturduğu olayların adlandırılmasında farklı kökbiçimlerin kullanıldığı ve aralarında semantik dağılım yapıldığı görülebilir. Adlandırma modelleri, kökbiçimlerin ilişkilendirildiği imge açısından incelendiğinde *a(o)н biçiminin Proto Hint-Avrupa dilinde *ane biçiminde var olduğu ve diğer Hint-Avrupa dillerinde “nefes, hava, ruh” paradigması çerçevesinde ilgili olguların ve nesnelere adlandırılmasında kullanıldığı anlaşılmaktadır (örneğin, Yunanca: άνεμος (“rüzgar”), Latince: animus (“can, ruh, bilinç), İngilizce: animal (“canlı varlık”, “hayvan”);

⁸ Douglas Harper’in “Etimoloji” veri tabanı kullanılmıştır. Erişim: <https://www.etymonline.com>

⁹ Erişim: <https://ruscorpora.ru/new/>

¹⁰ İşlevsel dilbilgisinde semantik roller ile ilgili bkz. (Mustayoki, 2006:21). Bu yaklaşımın Türkçe tanıtımı ve Rusça-Türkçe uygulaması için bkz. (Kozan, 2016).

¹¹ Tablo 1’de kökbiçimler Kiril alfabesi ile aktarılmıştır. Metnin içinde diğer Hint-Avrupa dillerindeki kökbiçimler ve Eski Rusçadaki ses nöbetleşmesi Latin alfabesi ile gösterilmiştir.

animation (“canlandırma”)¹². Proto Hint-Avrupa dilindeki **ane* biçimi Slav dillerinde ses nöbetleşmesinin sonucunda **vane* olarak biçimlendirilmiştir (Meillet, 1938:69). Bu biçimin Eski Rusçada koku olgusunun adlandırılmasında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu adlandırmanın genel olarak “koku” ve “hoş koku” durumlarında kullanıldığı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra [Eylemci^{Kaynak}Pasif Olay] durumunda adlandırmanın hem genel olarak koku ile hem de kötü koku ile ilgili bilgi kodladığı anlaşılmaktadır. Koku türünün dil dizgesinde net bir şekilde açıklanması gerektiğinde Eski Rusçada Yunancadan öyküntü olarak değerlendirilen (“εὖ-” (“iyi”)) “БЛАГОВОНА” (iyi koku) biçiminin kullanıldığı belirlenmiştir (Sreznevskiy, 1893). Aynı modele göre “ЗЛОВОНА” (kötü koku) biçimi de türetilmiştir¹³. **Ane* kökbiçiminin [Eylemci^{Tarafsız}Pasif Olay] ile ilgili bilgilerin kodlanmasında kullanıldığı görülebilir. Eylemcinin koku kaynağı durumunda olmadığı ve koku olgusuna karşı çaba göstermeden tarafsız bir durumda bulunduğu gösterge, “o-” ön eki¹⁴ ile biçimlendirilmiştir¹⁵. **Смер* kökbiçiminin ilişkilendirildiği imge konusunda farklı görüşler öne sürülmektedir (Vasmer, 1987). Hint-Avrupa dillerinde **smeru* kökbiçimi “yağ, kir” imgesi ile ilişkilendirilmektedir (örneğin çağdaş İngilizcede “to smear”)¹⁶. Slav dillerinde bu imgenin görsel boyuttan koku alanına dönüştüğü tahmin edilebilir. Bu kökbiçimin koku olgusunun adlandırılmasında ve [Eylemci^{Kaynak}Pasif Olay] modelinin biçimlendirilmesinde kullanıldığı görülebilir. Dil dizgesinde oluşan adlandırmaların kötü koku durumunda kullanıldığı anlaşılmaktadır. **оух/жх* kökbiçiminin şekillenmesi konusunda ortak bir görüşün olmadığı tespit edilmiştir. Bazı araştırmacılar bu kökbiçimin yansıma modeline göre türetilmediğini ileri sürerken, diğerleri ise bu biçimi **ane* biçimi ile ilişkilendirmeye çalışmaktadırlar. Ayrıca Slav dillerindeki ses nöbetleşmesi ve son eklerin eklenmesi sonucunda **ane* biçimi **an-s*→**оyn-s*→**оух* olarak dönüştürülmüştür. Bu bağlamda bazı araştırmacılar **ane* biçiminin Proto Hint-Avrupa dilinde **na-s* biçiminin temelinde bulunduğunu ve Hint-Avrupa dillerinde “koku alan nesne” olarak düşünülebilen “burun” anlamındaki “nasmus” (Latince), “naham” (Eski Farsça), “nose” (çağdaş İngilizce), “нос” (çağdaş Rusça) birimlerini şekillendirdiğini ileri sürmektedir¹⁷. Bu durumda Eski Rusçada koku olgusunun ve koku alan organın adlandırılmasının tek bir kökbiçime dayandığı varsayılabilir. **оух/жх* kökbiçiminin Eski Rusçada iki işlevi üstlendiği görülebilir. Ayrıca eylemcinin aktif olarak bulunduğu “koklama” sürecinin yanı sıra eylemcinin tarafsız olarak bulunduğu “koku alma” sürecinin adlandırılması söz konusudur. Böylelikle Eski Rusçada [Eylemci^{Tarafsız}Pasif Olay] modelinin *ОБОНЪАТИ/ОБАНЪАТИ* (koku almak) ve *жхати* (koku almak) olmak üzere iki birimle,

[Eylemci^{Kılıcı}Aktif Olay] modelinin ise tek *жхати* (koklamak) birimiyle biçimlendirildiği anlaşılmaktadır.

Eski Rusçadaki koku olgusunun adlandırmaları çağdaş Rusçadaki adlandırmalarla karşılaştırılırsa bu adlandırmaların dönüşümlere uğradığı anlaşılmaktadır. Koku olgusunun adlandırma modellerinin çağdaş Rus dili dizgesinde biçimlendirilmesi aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 2. Çağdaş Rusçada Koku Olgusunun Biçimlendirilmesi

Adlandırma Modeli	Kökbiçim			
	*na	*оух /жх	*a(о)н	*см(е)р
[Olgul]	Запах (koku)	-	Вонь (kötü koku)	Смерь (kötü kokmak)
[Eylemci ^{Kaynak} Pasif Olay]	Пашу (kokmak)	-	Вонья (kötü kokmak)	Смерь (kötü kokmak)
[Eylemci ^{Kılıcı} Aktif Olay]	-	Нос (koklamak)	-	-
[Eylemci ^{Tarafsız} Pasif Olay]	-	-	Обонья (koku almak)	-

Çağdaş Rusçada koku olgusu adlandırmalarının farklılık gösterdiği görülebilir. Koku olgusunun dil dizgesinde biçimlendirildiği kökbiçimler arasında **na* kökbiçiminin ortaya çıktığı ve hem koku olgusunun hem de [Eylemci^{Kaynak}Pasif Olay] adlandırma modelinin biçimlendirilmesinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. **na* kökbiçiminin yansıma modeline göre türetilen bir birim olarak değerlendirildiği ve ilk olarak “hava akımını sağlamak, üfleme”¹⁸ eylemi ile ilişkilendirildiği öne sürülmektedir (Preobrajenskiy, 1914). Bu birimin anlamsal alanının genişlediği ve “koku kaynağı olmak, kokmak” durumu ile ilgili bilgi kodlamaya başladığı anlaşılmaktadır¹⁹. **na* kökbiçimi bazında türetilen “запах” (koku) birimi Eski Rusçadaki **a(о)н* kökbiçiminin oluşturduğu “вонь” (koku) biriminin yerine kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca “вонь” (koku) birimi anlam kötüleşmesi sürecinden geçip konuşmacı açısından kötü kokulara yönelik kullanılmaktadır²⁰. Çağdaş Rusçada Yunancadan çeviri yoluyla oluşan “благовоние”

¹² Kökbiçimlerin Hint-Avrupa dillerinde oluşturduğu birimlerin tespiti için Douglas Harper’in “Etimoloji” veri tabanı kullanılmıştır. Erişim: https://www.etymonline.com/word/*ane-

¹³ Yunancadan öyküntüler Hristiyanlıkta kutsal sayılan kitapların çevirisi sürecinde oluşmaya başlamıştır ve “Kilise Slavcası” olarak tanımlanan söz varlığı kendisini çağdaş Rusçada da göstermektedir (Kozan, 2020:57).

¹⁴ Rusçadaki ön eklerin oluşumu ve işlevleri için bkz. (Sinitsyna, 2012).

¹⁵ Bu durumda insan, prototip eylemci niteliği kazanmaktadır.

¹⁶ Erişim: <https://www.etymonline.com/search?q=smear>

¹⁷ Erişim: https://www.etymonline.com/word/*nas-?ref=etymonline_crossreference

¹⁸ Rusçadaki “yelpaze” anlamındaki “опахало” aynı kökbiçimi bazında türetilmiştir.

¹⁹ Bunun yanı sıra yansıma olan **na* kökbiçimindeki ses nöbetleşmesinin sonucunda “пыхнуть” (şişmek, şiş haline gelmek), “пых” (tüy), “пыхтель” (zor nefes olarak ses çıkarmak; duman çıkararak ses çıkarmak (semaver)) gibi birimlerin ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

²⁰ Birimin kullanıldığı örnekler Rus Dili Derlemi’nde incelenebilir. Erişim: https://processing.ruscorpora.ru/search.xml?env=alpha&api=1.0&mycorp=&mysent=&mysize=&mysense=&dpp=&spp=&spd=&mydocsize=&mode=main&lang=ru&sort=i_grtagging&nodia=1&text=lexform&req=%D0%B2%D0%BE%D0%BD%D1%8C

(iyi koku) ve “зловоние” (kötü koku) biçimindeki öyküntülerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Biçimin ikisi de edebi üslup olarak değerlendirilmektedir. “Благовоние” biriminin çoğul biçiminin çağdaş Rusçada sözlükselleştiği belirlenmiştir²¹. Ауриса “благовоние → благовония” (güzel koku → tütsü, aromatik yağlar) biçiminde sözlükselleşme söz konusudur. *А(о)н kökbiçim bazında oluşan “вонять” (kötü kokmak) birimi sadece konuşma dilinde kullanılmakta ve açıklamalı sözlüklerde “düşük üslup” olarak işaretlenmektedir (Kuznetsov, 1998). [Eylemci^{Tarafsız}Pasif Olay modelinin biçimlendirildiği “обонять” (koku almak) biriminin de çağdaş Rusçada bir dönüşüm geçirdiği anlaşılmaktadır. Bu birimin açıklamalı sözlüklerde “edebi üslup” olarak işaretlendiği görülebilir (Kuznetsov, 1998). Bunun yanı sıra bu birimin Rus Dili Derlemi’nde kullanım sıklığının düşük olduğu da görülebilir²². Çağdaş Rusçada “обонять” (koku almak) fiili ile aynı kökbiçim bazında türetilen “обоняние” (koku alma duygusu) biriminin kavram ve terim olarak daha sık kullanıldığı belirlenmiştir.²³ “Koku almak” durumunu aktarabilen ve tipoloji açısından sentetik bir birim²⁴ olan “обонять” yerine çağdaş Rusçada “чувствовать запах”, “ощущать запах”, “слышать запах” gibi analitik biçimlerin kullanıldığı belirlenmiştir. Rus Dili Derlemi’ne göre “чувствовать запах” ve “ощущать запах” biçimlerinin “слышать запах” biçimine göre kullanım sıklığının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır²⁵. *А(о)н kökbiçiminin bazında türetilen “вонять” (kötü kokmak) biriminin de çağdaş Rusçada sözlükselleştiği tespit edilmiştir. Ayrıca bu birim konuşma dilinde “bir şeye karşı çıkmak, memnuniyetsizliği dile getirmek” anlamında kullanılmaktadır. Bu kullanım “kaba üslup” olarak değerlendirilmektedir. Örneğin “Не воняй!” (Türkçe işlevsel karşılıklardan bazıları “Konuşma!”, “Sus!”) (Kuznetsov, 1998).

*См(е)р kökbiçimi bazında türetilen “смрад” (kötü koku) ve “смердеть” (kötü kokmak) biçimlerinin çağdaş Rusçada derecelendirilmenin yansıtıldığı birimler olduğu ve yüksek derece kazandığı anlaşılmaktadır. Bu birimlerin özellikle çürük, bozulmuş maddenin kokuları durumunda kullanıldığı görülebilir (Kuznetsov, 1998). Çağdaş Rusçada *См(е)р kökbiçiminin siyah frenk üzümü bitkisinin adlandırılmasında kendisini koruduğu görülebilir. Hem Eski Rusçada hem

çağdaş Rusçada siyah frenk üzümünün adlandırma modeli [“смрад/смород” (sert koku) + “-ина” (bitki, ağaç ve bazı canlı türlerin adlandırılmasında kullanılan son ek) = “смородина”] biçimindedir.

Çağdaş Rusçada [Eylemci^{Kılıcı}Aktif Olay] adlandırma modelinin biçimlendirildiği birimin kendisini koruduğu görülebilir. Ancak “жхати” (koklamak) biçiminin “нюхать” olarak şekillendiği anlaşılmaktadır. Kök öncesinde “н-” ünsüzünün eklenmesi Eski Rusçadaki edatların yapısı²⁶ ve edattan harf kayması ile açıklanmaktadır (Preobrajenskiy, 1914; Fasmer, 1987). Ауриса “снь” (“mekândan ya da yüzeyden ters yöne hareket, yönelme” durumu ile ilgili bilgi kodlayan edat) ve “жхати” birimlerinin yan yana gelmesi sonucunda edattaki son ünsüz başka sözcüğün ilk ünsüzü olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Böylelikle “снь + жхати → снюхати → нюхати → нюхать” biçiminde dönüşüm söz konusudur²⁷. Çağdaş Rusçada “нюхать” fiilinin ön ekli biçimlerinin bazılarının metaforik anlamlar kazandığı belirlenmiştir. Ауриса “вынюхать” biçiminin sözlüklerde “olumsuz anlamda kullanım” olarak işaretlendiği (Kuznetsov, 1998) ve “bir şey ya da biri hakkında bilgi toplamak, öğrenmek” anlamında kullanıldığı görülebilir (“Он многое успел вынюхать за это время” (sözcüğü sözcüğüne: “Bu zaman içinde çok şeyin kokusunu almış”). “Снюхаться” biçiminin sözlüklerde “düşük üslup” olarak işaretlendiği (Kuznetsov, 1998) ve “birinin arkasından sinsice anlamak, bir araya gelmek” anlamında kullanıldığı belirlenmiştir (“Когда вы успели снюхаться?” ((sözcüğü sözcüğüne: “Ne zaman koklaşmayı becerdiniz?”)).

Çağdaş Rusçada koku olgusunun adlandırma modellerinin “durum” kategorisi odaklı gerçekleşebildiği tespit edilmiştir. Eski Rusçadaki eylemci odaklı [Eylemci^{Kaynak}Pasif Olay] adlandırma modelinin yanı sıra çağdaş Rusçada [Eylemci^{Pasif}Durum] modeli ve [Mekân]^{Durum} modeli sıkça kullanılmaktadır. Adlandırma modellerinin çağdaş Rusçada biçimlendirilmesi şu şekilde gösterilebilir:

[Eylemci^{Kaynak}Pasif Olay] → “Люди *пахли* морем” (sözcüğü sözcüğüne: İnsan^{Çoğul} kokmak^{Çoğul Geçmiş} deniz^{Araçlı Durum})
 [Eylemci^{Pasif}Durum] → “От шапки *пахло* рыбой” (sözcüğü sözcüğüne: Şapka^{Ayrılma Durumu} kokmak^{Durum Geçmiş} balık^{Araçlı Durum})

[Mekân]^{Durum} → “В комнате *пахло* цветами” (sözcüğü sözcüğüne: Oda^{Bulunma Durumu} kokmak^{Durum Geçmiş} çiçek^{Araçlı Durum}).

Durum odaklı adlandırma modellerinin en büyük özelliği dil dizgesinde “öznesiz” cümle türlerinin ortaya çıkmasıdır. Eylemci odaklı adlandırma modelinde gerçeklikteki eylemci dil dizgesinde özne unsuru ile ilişkilendirilmektedir. Eylemci gerçeklikte eylemde bulunmadığı halde, yani koku kaynağı durumunda olduğunda bile dil dizgesinde özne-yüklem uyumu gerçekleşmektedir. Ayrıca yukarıdaki örnekte olduğu

²¹ Türk dilbiliminde tartışılan sözlükselleşme kavramı için bkz. (Sarı, 2015).

²² Erişim: https://processing.ruscorpora.ru/search.xml?lang=ru&sort=i_grtagging&startyear=1800&text=lexform&req=%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%8C&api=1.0&mode=main&env=alpha&nodia=1&endyear=2019&p=2.

²³ Erişim: https://processing.ruscorpora.ru/search.xml?env=alpha&api=1.0&mycorp=&mysent=&mysize=&mysentsize=&dpp=&ssp=&spd=&mydocsize=&mode=main&lang=ru&sort=i_grtagging&nodia=1&text=lexform&req=%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D0%B5

²⁴ Sentetik biçim, gerçeklik ile ilgili bilgilerin tek bir dilsel birimle biçimlendirilmesi olarak tanımlanabilir. Analitik biçim ise, durumun birkaç dilsel birim aracılığıyla biçimlendirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Yartseva, 1990:31).

²⁵ Erişim: https://processing.ruscorpora.ru/search.xml?env=alpha&api=1.0&mycorp=&mysent=&mysize=&mysentsize=&dpp=&ssp=&spd=&mydocsize=&mode=main&lang=ru&sort=i_grtagging&nodia=1&text=lexgramm&parent1=0&level1=0&lex1=%D1%87%D1%83%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D1%8C&gramm1=&sem1=&flags1=&sem-mod1=sem&sem-mod1=sem2&parent2=0&level2=0&min2=1&max2=2&lex2=%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B0%D1%85&gramm2=&sem2=&flags2=&sem-mod2=sem&sem-mod2=sem2

²⁶ Rusçadaki edatların ve ön eklerin etkileşimi ile ilgili bkz. (Sinitseva, 2012).

²⁷ “н” ünsüzünün kökle birleşmesi çağdaş Rusçada birçok birimlerde görülebilir (örneğin *jet/*jem bazında türetilmiş fiiller: внимать-вынимать-донимать-нанимать-отнимать-унимать-принимать-снимать vs.).

gibi “люди → пахли” (özne: isim çoğul → yüklem: fiil çoğul geçmiş zaman) uyumu söz konusudur. Durum odaklı modellerde koku kaynağı durumundaki eylemci pasifleştirilmektedir. Dil dizgesinde bu pasifleştirme eylemcinin yalın durumdan çekilmesi ve ayrılma durumu ile işaretlenmesi ile gerçekleşmektedir (“шапка → от шапки” (şapka → şapkadan)). Pasifleştirilmiş unsur bir durumun unsuru olarak düşünülmektedir. Ayrıca yukarıdaki cümlede durumun, fiilin durum eki²⁸ ile yapılandırıldığı görülebilir (“пахнуть → пахло” (kokmak → sözcüğü sözcüğüne: koku yaşatıldı²⁹/koku durumu oluşturuldu)). Durumdaki koku niteliğini aktaran birim dil dizgesinde yukarıda gösterildiği gibi ismin araçlı durumu ile yapılandırılabilir (“пахло рыбой”). Bu bağlamda araçlı durumun işlevi benzetmenin aktarılmasıdır³⁰ (“пахло рыбой ← пахло как рыба”). Durum modelinde pasifleştirilmiş eylemci yerinde mekân yapılandırılmaktadır. Bu durumda da dil dizgesinde öznesiz olarak nitelenen yapı ortaya çıkmaktadır.

Durum modellerinin dil dizgesinde özneli (“Люди пахли морем”) ya da öznesiz (“От шапки пахло рыбой” veya “В комнате пахло цветами”) cümle olarak tanımlanması betimsel dilbilgisi çerçevesinde uygulanmaktadır. Durum modellerinin işlevsel dilbilgisi çerçevesinde değerlendirilmesi yapılırsa gerçeklikteki eylemcinin bu tür durumlarda dil dizgesinde gizli kaldığı görülebilir. Ayrıca gerçeklikte eylemci “koku alan” bir insan (canlı) olup aktif bir eylemde bulunmamaktadır. Başka bir deyişle “нюхать” (koklamak) eyleminin gerçekleştirilmesi için eylemciden bir çaba beklenirken, “пахнуть” (kokmak) modelinde eylemci etkilenen duruma geçmektedir. “Пахнуть” durumunda kaynaktan gelen koku eylemci tarafından algılanmaktadır. Böylelikle gerçeklikte yaşanan bu durum fizyolojik olarak değerlendirilebilir ve eylemci bu çerçevede nitelenebilir. Fizyolojik durumlarda Rus dil dizgesinin şekillendirdiği model [Eylemci^{Yönelme Durumu} Fizyolojik Durum biçimindedir. Bu modelin dilsel biçimlendirilmesi “мне жарко” (sözcüğü sözcüğüne: bana sıcak (yaşatılıyor)), “мне больно” (sözcüğü sözcüğüne: bana ağrı (hissi yaşatılıyor)), “мне видно” (sözcüğü sözcüğüne: bana görülüyor (görme yetisi veriliyor)), “мне слышно” (sözcüğü sözcüğüne: bana işitiliyor (işitme yetisi veriliyor)), “мне страшно” (sözcüğü sözcüğüne: bana korku (yaşatılıyor)) gibi yapılarda ortaya çıkmaktadır. Aynı durum “koku” durumunda da gözlemlenebilmektedir. Ancak bu durumda koku alan kişi olarak düşünülen eylemci dil dizgesinde gizli kalmakta ve quasi-özneli cümle³¹ (“Люди пахли морем”) ya da öznesiz cümle (“От шапки пахло рыбой” veya “В комнате пахло цветами”) modelleri ortaya çıkmaktadır.

²⁸Çağdaş Rusçada “durum çekimi” olarak tanımlanan gösterge, şimdiki zamanda 3.tekil şahıs -ет/-ит son ekleri ile örtüşmekte, geçmiş zamanda -ло son eki ile biçimlendirilmektedir (Russkaya grammatika, 1980:637).

²⁹Rusçanın dünya görüşünün gösterilmesi açısından Türkçeye sözcüğü sözcüğüne aktarılmıştır.

³⁰Rusçadaki Araçlı durumun işlevleri ile ilgili bkz. (Yakobson, 1985:155).

³¹Quasi-özneli cümle ya da quasi-eylemci modelinde gerçeklikteki olay ile olayın dil dizgesindeki biçimlendirilmesi arasında uyumsuzluk söz konusudur (Mustayoki, 2006:58).

Durum odaklı adlandırma modellerinde “пахнуть” (kokmak) birimi ile biçimlendirilen sentetik yapıların yanı sıra başka imge bazında türetilmiş sentetik birimlerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Durum odaklı adlandırma modellerinin biçimlendirilmesi aşağıdaki örneklerde görülebilir:

[Eylemci^{Pasif Durum}]:

→ “От него несло (сыростью)” (sözcüğü sözcüğüne: O^{Ayrılma Durumu} taşımak^{Durum Geçmiş} rutubet^{Araçlı Durum})

→ “От него разит (потом)” (sözcüğü sözcüğüne: O^{Ayrılma Durumu} kesmek^{Durum Şimdiki} ter^{Araçlı Durum})

→ “Дохнуло прохладой” (sözcüğü sözcüğüne: Üfleme^{Durum Geçmiş} serinlik^{Araçlı Durum})

→ “(Из темноты) повеяло сырой землей” (sözcüğü sözcüğüne: Karanlık^{Ayrılma Durumu} esmek^{Durum Geçmiş} nemli toprak^{Araçlı Durum})

→ “Отдавало плесенью” (sözcüğü sözcüğüne: Verme^{Durum Geçmiş} Küf^{Araçlı Durum})

→ “(Из рощи) тянуло дымом” (sözcüğü sözcüğüne: Orman^{Ayrılma Durumu} çekmek^{Durum Geçmiş} duman^{Araçlı Durum})

Bu örneklerde görüldüğü gibi koku olgusu farklı imgeler üzerinde yapılandırılmaktadır. Bu bağlamda benzetme yoluyla şekillenen biçimlerden söz edilebilir. Benzetme modellerinin sınıflandırılması şu şekilde yapılabilir:

[Koku^{Hareket}]: “нести” (taşımak; getirmek; götürmek) → “ветер несет запах” (rüzgar kokuyu taşır (ulaştırır) → “несло сыростью” (rutubet gibi koku (rüzgara) taşıtıldı)

[Koku^{Alet}]: “разить” (kesmek; öldürmek) → “разить человека” (insanı öldürmek) → “болезнь поразила его” (hastalık onu yakaladı) → “слова поразили его” (sözler onu şaşırttı) → “разит потом” (ter kokusuna benzer koku hava üzerinden geçerek insanı rahatsız eder)

[Koku^{Doğa Olayı}]: “дохнуть” (hava ile ilgili kökbiçim; esmek, üfleme, hava verme, nefes almak/verme) → “дохнуло прохладой” (serinlik kokusuna benzer koku rüzgar aracılığıyla yaşatıldı)

[Koku^{Doğa Olayı}]: “веять” (hava, esinti, rüzgar ile ilgili kökbiçim; esmek, üfleme) → “повеяло сырой землей” (ıslak toprak kokusuna benzer koku rüzgar aracılığıyla yaşatıldı).

[Koku^{Madde}]: “дать” (kılıcı durumundaki eylemcinin yapabildiği eylem; vermek) → “отдать” (eylemci ile etkileşim içinde bulunan nesnenin ya da olgunun ondan ayrılması; vermek, geri vermek) → “отдавало плесенью” (koku kaynağı küf kokusuna benzer bir koku verdi).

[Koku^{Hareket}]: “тянуть” (çekmek, gerdirmek) → “тянуло дымом” (duman kokusuna benzer koku (rüzgarla) çekildi)

Çağdaş Rusçada Eski Rusçadaki eylemci odaklı sentetik biçimlerden farklı olarak koku olgusunun biçimlendirilmesinde olgu odaklı analitik biçimlerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca dil dizgesinde

"koku"nun özne niteliği kazanabildiği ve adlandırma modelinde quasi-eylemci olarak ortaya çıkabildiği belirlenmiştir. Bu adlandırma modellerinde koku olgusunun bazı eylemlerle ilişkilendirildiği görülebilir. İlişkilendirmenin benzetme modeline göre gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle bu durumda adlandırma modeli "koku X gibi yapmakta" biçiminde şekillenmektedir. Koku olgusu odaklı bu adlandırma modelleri anlam↔metin yaklaşımı çerçevesinde geliştirilen sözcüksel işlev açısından değerlendirilirse³² bu modellerin sınıflandırılması aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 3. Koku Olgusu Odaklı Adlandırma Modeli

Sözcüksel İşlev	Dilsel Biçimlendirme ³³	Örnek
[Olgu] ^{Başlangıç}	Запах→появиться Запах→ возникнуть Запах→ образоваться	В воздухе появился запах весны. В воздухе возник запах свежескошенной травы. Запахи образуются при приготовлении и пищи.
[Olgu] ^{Gerçekleşme}	Запах→ повеять Запах→ развеяться ³⁴ Запах→ подниматься Запах→ идти Запах→ исходить Запах→ вливаться Запах→ разливаться Запах→ растекаться Запах → плавать Запах→распространяться Запах→ разноситься Запах→ витать Запах→ стоять Запах→ висеть Запах→ держаться	Повеяло запахом теплого пшеничного хлеба. Запах сирени развеялся по всей квартире. От тюльпанов поднимался сладковатый запах. От ее рук шел запах меда. От деда исходил запах табака. Дивные запахи вливаются в открытые окна. По всей фабрике разливался сладкий запах кондитерских изделий. Из окопов растекались запахи земных глубин. По квартире плавал запах водорослей. Удушливый запах

³² Bu çalışmada olgu↔zaman/mekân odaklı sözcüksel işlevler ele alınmıştır. Olgu↔insan odaklı sözcüksel işlevler (örneğin "koku↔rahatsız etmek", "koku↔hatırlatmak" vs.) insanın fizyolojik, psikolojik, bilişsel durumlarıyla ilgili bilgi kodladığı için bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

³³ Rus Dili Derlemi'ne göre kullanım sıklığı yüksek olan yapılar dikkate alınmıştır. Edebi metinlerdeki yazarların bireysel üslubu olarak değerlendirilebilen yapılar dikkate alınmamıştır (örneğin, "запах иссяк" (sözcüğü sözcüğüne: koku tükendi), "запах истаял" (sözcüğü sözcüğüne: koku eridi) vs.)

³⁴ Bu ön ekli biçim "раз-" ön ekinin çağdaş Rusçada oluşturduğu anlamsal alandan dolayı çok anlamlı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca "запах развеялся" (işlevsel karşılığı: koku kayboldu) ve "запах развеялся по всей комнате" (işlevsel karşılığı: koku tüm odaya dağıldı) kullanımları söz konusudur.

		распространялся по всему коридору. Запах кухни разносится по всей улице. В комнате витал запах кофе. В комнате стоял запах ландышей. В доме висел запах пыльной мебели. В воздухе еще держится запахи трав и цветов.
[Olgu] ^{Bitiş}	Запах→ выветриться Запах→ исчезнуть Запах→ улетучиться Запах→ рассеяться ³⁵ Запах→ развеяться Запах→ испариться	Здесь еще не выветрился запах турецкого табака. Исчезли запахи плесени и сырости. Запах улетучился. Неприятный запах газа рассеялся. Запах развеялся. Запах испарился.
[Olgu] ^{Etiklesim}	Запах→ пронизать Запах→ впитаться Запах→ заполнить Запах→ охватить Запах→ окутать Запах→ обволочь	Фруктовый запах пронизывал воздух ³⁶ . Запах пива впитался в стены. Комнату заполнил запах дыма. Нас охватил запах сена. Запах бензина окутал нас. Кухню обволочь сгоревшего хлеба.

Örneklere gösterilen adlandırma modellerinde koku olgusu farklı bilişsel modellere göre yapılandırılmaktadır. Ayrıca başlıca bilişsel modeller arasında:

³⁵ Rus Dili Derlemi'nde kullanımına rastlanılmamıştır ancak medya söyleminde sıkça kullanılmaktadır. Örnek için erişim:

https://www.google.com/search?biw=1094&bih=474&ei=rA1YX9ODOcck1fAP9rWUwAY&q=%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B0%D1%85+%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%81%D0%B5%D1%8F%D0%BB%D1%81%D1%8F&coq=%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B0%D1%85+%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%81%D0%B5%D1%8F%D0%BB%D1%81%D1%8F&gs_lcp=CgZwc3ktYWIQAzoCCAA6BgAEBYQHjoECAAQEzoKCAAQFhAKEV4QEzoICAAQFhAeEVB6BQgHEKABOgcIIRAKEKABUJfyDVjA_g1gj4AOaABwAHgAGAH6AYgBkw6SAQUwLjguMpgBAKABAaoBB2d3cy13aXrAAQE&scient=psy-ab&ved=0ahUKEwjTiYzN0drrAhVKUHUIHfYaBWgQ4dUDCA0&uact=5

³⁶ Bu biçimlendirmenin dil dizgesinde dönüştürüldüğü görülebilir. Ayrıca durum modelinin tercih edildiği anlaşılmaktadır (örneğin "Тут все пронизано запахом книжной пыли" (sözcüğü sözcüğüne: burada her şey kitap tozunun kokusu ile kestirildi).

[Koku^{Hava}]: (“повеять” (esmek), “развеяться” (eserek yok olmak), “выветриться” (rüzgar gibi yok olmak), “улетучиться” (uçarak gitmek))

[Koku^{Sıvı}]: (“вливаться” (içeri dökülmek), “разливаться” (dökülerek yayılmak), “растекаться” (akarak dağılmak), “плавать” (yüzmek), “испариться” (buharlaşmak), “впитаться” (içeri akmak), “заполнить” (alanı doldurmak))
[Koku^{Hareket}]: (“подниматься” (kalkmak), “идти” (yürümek), “исходить” (bir yerden çıkmak), “распространяться” (yayılmak), “разноситься” (kendisini taşıyarak dağılmak), “охватить” (etrafı sarmak), “окутать” (etrafı sarmak), “обволочь” (sürünerek sarmak)).

[Koku^{Madde}]: (“витать” (var olmak), “висеть” (asılı olmak), “стоять” (sabit halde bulunmak), “держаться” (tutulmak)) modelleri bulunmaktadır.

Çağdaş Rusçada analitik biçimlerin koku kaynağı odaklı adlandırma modelinde de kullanılabildiği tespit edilmiştir. Ayrıca yukarıda açıklanan sentetik biçim olan “пахнуть” (kokmak) biriminin yanı sıra farklı imgeler üzerinde yapılandırılan biçimler kullanılmaktadır. Kaynak odaklı adlandırma modelinin biçimlendirilmesi şu şekilde gösterilebilir:

[Eylemci^{Kaynak}]_{Pasif Olay}:

→ “Липы *источали* весенний *запах*” (sözcüğü sözcüğüne: ihlamur ağaçları^{Yalın Durum Çoğul} [içinden+ akıtmak]^{Çoğul Geçmiş} ilkbahar^{Sıfat Belirtme Durumu} koku^{Belirtme Durumu})

→ “Виноград *испускал* сладкий *запах*” (sözcüğü sözcüğüne: Üzüm^{Yalın Durum Tekil} [içinden+bırakmak]^{Tekil Geçmiş} tatlı^{Sıfat Belirtme Durumu} koku^{Belirtme Durumu})

→ “Травы *издавали* противный *запах*” (sözcüğü sözcüğüne: Ot^{Yalın Durum Çoğul} [içinden+vermek]^{Çoğul Geçmiş} iğrenç^{Sıfat Belirtme Durumu} koku^{Belirtme Durumu})

→ “Гиацинты *изливали* сильный *запах*” (sözcüğü sözcüğüne: Sümbül^{Yalın Durum Çoğul} [içinden+dökmek]^{Çoğul Geçmiş} güçlü^{Sıfat Belirtme Durumu} koku^{Belirtme Durumu}).

Örneklerde görüldüğü gibi bu durumlarda koku [Koku^{Sıvı}] (“источать” (akıtmak), “изливать” (dökmek)) ve [Koku^{Madde}] (“испускать” (bırakmak), “издавать” (vermek)) biçimindeki bilişsel modellere göre yapılandırılabilir.

Tartışma ve Sonuç

Bulgular çağdaş Rus dili araştırmaları, dil tipolojisi, yabancı dil ve çeviri öğretimi açısından önem taşımaktadır.

Çağdaş Rus dilinde koku olgusunun adlandırıldığı farklı modellerin olması, kokunun Rus kültüründe farklı açılardan ele alındığını göstermektedir. Çağdaş Rus dilinde koku olgusu gerçeklikteki koku kaynağı (“цветок:ДЕЛАТЬ”), koku olgusu (“запах:ДЕЛАТЬ”), koku alan eylemci (ребенок:ДЕЛАТЬ), koku alması için çaba gösteren eylemci (ребенок:ДЕЛАТЬ) açısından biçimlendirilmektedir. Bu bağlamda çağdaş Rusça, farklı dilsel biçimleri kullanarak genetik olarak Rus dili (ve diğer Slav dilleri) ile aynı Hint-

Avrupa dil ailesinde bulunan (çağdaş) İngilizce (to smell (kokmak; koklamak)), Fransızca (sentir (kokmak; koklamak)), Almanca (riechen (kokmak; koklamak)), İspanyolca (oler (kokmak; koklamak)) gibi tek birimle biçimlendiren dillerden farklılık göstermektedir. Rus dilinde “hava, nefes” gibi imgelerle yansıma kökbiçimleri aracılığıyla ilişkilendirilen koku olgusunun “madde”, “sıvı”, “hareket” gibi benzetme modellerine göre yapılandırılabilirliği anlaşılmaktadır. Bilişsel çerçeveler olarak değerlendirilebilen bu modeller dil dizgesinde sentetik biçimlerin yanı sıra analitik biçimlerle yapılandırılmaktadır. Bu durum çağdaş Rus dilinin analitik olma eğilimi sergilediğini göstermektedir. Bu noktada sentetik ve analitik biçimler arasındaki anlamsal dağılımın araştırılması beklenmektedir. İşlevsel yaklaşım çerçevesinde yapılan araştırmalar çağdaş Rusçadaki gerek yapısal gerekse anlamsal dönüşümlerle ilgili farklı bir bakış açısı sunabildiği için bu tür incelemelerin ivme kazanması gerekmektedir.

Çalışmada ortaya koyulan tespitler, çağdaş dil tipoloji araştırmalarında genetik ya da biçimsel (morfolojik) göstergelerin yanı sıra dil dizgesindeki bilişsel çerçevelerin ve adlandırma modellerinin de dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Farklı dillerdeki adlandırma modellerinin sınıflandırılmasının ve karşılaştırmalı olarak betimlenmesinin, gerçekliğe dair bilgilerin farklı dil dizgelerinde nasıl kodlandığı ve aktarıldığı konusunda farklı bir bakış açısı sunacağı düşünülmektedir. Adlandırma modellerinin arkasındaki bilişsel çerçevelerin araştırılması gerçeklikteki nesne, olgu ya da olayın hangi belirtirlerinin dil dizgesinde biçimlendirildiği sorusuna yönelip dilin “bilişsel harita”nın anlaşılmasını sağlamaktadır. Dillerin bilişsel haritalarının tipoloji araştırmalarına dahil edilmesinin farklı sınıflandırmaların geliştirilmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Çalışmada vurgulanan işlevsel yaklaşım yabancı dil ve çeviri öğretimi açısından son derece önemlidir. İşlevsel yaklaşım çerçevesinde geliştirilen kategoriler, öğrencinin ana dilindeki ve öğrenilen dildeki adlandırma modellerinin karşılaştırılmasını sağlamaktadır. Adlandırma modellerinin karşılaştırılması sonucunda gerçekliğin dil dizgelerinde nasıl kodlanabildiği ortaya çıkmaktadır. Böylelikle başka dil dizgesindeki yapıların çeşitliliği ve işlevleri daha anlaşılır hale gelmektedir. Yapılar açısından farklılık gösteren Türkçe-Rusça dil çifti için bu yaklaşımın verimli olduğu düşünülmektedir.

Rus dilinde analitik biçimlerin olması Rusçayı yabancı dil olarak öğrenenler açısından “eşdizimliler sorunu” oluşturmaktadır (Kozan, 2019). Başka bir deyişle “koku” biriminin dil dizgesinde hangi birimlerle kullanılabildiği ve hangi durumlarda bu kullanımların geçerli olduğu konusunda bilgiler gerekmektedir. Öğrencinin ana dilinde koku olgusunun ilişkilendirildiği bilişsel çerçeveler ve bunların dilsel biçimlendirilmesinin farklılık göstermesi durumunda ana dilinin etkisiyle girişim hataları ortaya çıkmaktadır. Girişim hataları özellikle çeviri sürecinde kendini sıkça gösterebilmektedir. Örneğin Türkiye Türkçesinde

“koku”↔“almak” şeklindeki eşdizimli geçerliyken, Rusçada koku “alınmaz”. Başka bir deyişle öğrencinin Türkçedeki “almak” biçimi ile ilişkilendirdiği Rusçadaki “брать, взять” birimlerinin kullanımı söz konusu değildir. Bunun yerine Rusçada “чувствовать/ощущать/слышать запах” eşdizimlileri kullanılmaktadır. Bu noktada çağdaş Rusçadaki eşdizimliler sözlüklerinin hazırlanması gündeme getirilebilir. Öğrencilerin kendi ana dilinin dayattığı modelleri başka bir dile uygulamalarını önlemek için dil öğretiminin ilk aşamalarından itibaren girişim hatalarına yönelik farkındalığın geliştirilmesi son derece önemlidir. Bu bağlamda işlevsel yaklaşım çerçevesinde karşılaştırmalı dil araştırmalarının önemini vurgulamak gerekir. Türkçe-Rusça dil çiftine yönelik karşılaştırmalı dil araştırmalarının sayısı az olduğu için araştırmacıların bu alanı değerlendirmeleri ve geliştirmeleri beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Bunin, İ. (1990), *Antonovskiye yabloki. Povesti i rasskazi*, Moskova, Sovetskaya Rossiya.
- Classen, C. (1992), "The Odor of the Other: Olfactory Symbolism and Cultural Categories", *Ethos*, 20(2), 133-166.
- Corbin, A. (2007), *Kokunun Tarihi*, Dost Kitabevi.
- Kovalenko, S. (2017), "Srvnitelny analiz sinestetiçeskoj olfaktornoy metaforı v angliyskom i russkom yazıkah", *İnostrannıye yazıkı v ekonomıçeskih vuzah Rossii. Vserossiyskiy nauçno-informatsionnyıy almanah* içinde, 55-59.
- Kozan, O. (2016), "Yabancı Dil/Çeviri Eğitiminde İşlevsel Söz Dizimi Kuramı: Türkçe-Rusça Dil Çifti Örneği", A. Kaşoğlu içinde, *Prof.Dr. Altan Aykut'a Armağan. Rus Dili ve Edebiyatı İzinde*, 259-281.
- Kozan, O. (2019), "Dil Dizgesinde Eşdizimlilik: Öğretim Odaklı Dilbilimsel Betimleme Örneği", *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 251-266.
- Kozan, O. (2020), *Dilbilimsel Çeviri Kuramı. Rusça-Türkçe Çeviri Sorunları ve Stratejileri*, Ankara, Gece Kitaplığı.
- Kubryakova, E. (2012), *V poiskah suşçnosti yazıkı. Kognitivniye issledovaniya*. Moskova, Znak.
- Kuznetsov, S. (1998), *Bolşoy tolkoviy slovar russkogo yazıkı*, Sankt-Peterburg, Norint.
- Lehrer, J. (2009), *Proust Bir Sinibilimciydi*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi .
- Lyapina, L. (2015), "Peterburg v poezii XIX- načala XX veka: olfaktornıy aspekt", *Peçat i slovo Sankt-Peterburga* içinde, Sankt-Peterburg, SPGUTD, 55-63.
- Meillet, A. (1938), *İntroduction à l'étude comparative des langues indoeuropéennes*, Moskova-Leningrad, Gosudarstvennoye Sotsialno-Ekonomiçeskiye İzdatelstvo.
- Melçuk, İ. J. (1984), *Tolkovo-kombinatorniy slovar sovremennogo russkogo yazıkı. Opıt semantiko-sintaksiçeskiego opisaniya russkoy leksiki*, Wien.
- Miln, J. M. (1966), *Çuvstva Jivotnih i Çeloveka*, Moskova, Mir.
- Muchembled, R. (2020), *Tsivilizatsiya zapahov*, Moskova, Novoye literaturnoye obozreniye.
- Mustayoki, A. (2006), *Teoriya funktsionalnogo sintaksisa. Ot semantiçeskih struktur k yazıkovım sredstvım*, Moskova, Yazıkı slavyanskoy kulturu.
- Pilpil Yöney, G. (2012), "Gabriel Garcia Marquez ve Kokuların İncelemi", *Litera*, 25,2, 91-103.
- Popova, Z., & Sternin, İ. (2010), *Kognitivnaya lingvistika*, Moskova, AST:Vostok-Zapad.
- Preobrajenskiy, A. (1910-1914), *Etimologiçeskiy slovar russkogo yazıkı*, Moskova, Tipografiya Lissnera i Sovko.
- Proust, M. (1999), *Kayıp Zamann İzinde - Swann'ların Tarafı*, İstanbul, YKY.
- Rindisbacher, H. (1992), *The Smell Of Books : A Cultural-Historical Study Of Olfactory Perception in Literature*, University of Michigan Press.
- Rogaçeva, N. (2010), *Olfaktornoye prostranstvo russkoy poezii kontsa XIX-naçala XX veka*, Tyumen.
- Russkaya grammatika*. (1980), Moskova, Nauka.
- Sarı, İ. (2015), *Türkçede Ekleme Dışı Sözcük Yapımı ve Sözlükselleşme, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara.
- Şçerba, L. (1974), *Yazıkovaya sistema i reçevaya deyatelnost*, Leningrad, Nauka.
- Şenlik, A. (2014), "Türkçede benzeme/benzetme ifade eden fiiler hakkında adlandırma bilimi çerçevesinde düşünceler", *30 Eylül-4 Ekim 2013, VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiri Kitabı* , 475-485.
- Serebrennikov, B., & Ufimtseva, A. (1977), *Yazıkovaya nominatsiya. Obşçıye voprosı*, Moskova, Nauka.
- Sinitsyna, E. (2012), "O proishojdenii prefiksov i razvitii ih semnatiki v russkom yazıkı", *Cuadernos de Rusística Española*, 8, 163-169.
- Şnyakina, N. (2017), "Taktılmiye oşuşçeniya kak istoçnik metaforiçeskoj verbalizatsii pertseptivnoy oblasti "zapah" (na materiale nemetskogo yazıkı)", *Gumanitarnıy Vektor*, 12 (5), 41-50.
- Sreznevskiy, İ. (1893), *Materialı dlya slovary drevne-russkogo yazıkı po pismennım pamyatnikım*, Sankt-Peterburg, Tipografiya imperatorskoj akademii nauk.
- Trifonova, A. (2012), Portret iz vozduha: poetika zapaha v poetike İ.Brodskogo, *İzvesitiya smolenskogo gosudarstvennogo universiteta*, 4 (20), 26-37.
- Vainshtein, O. (2010), *Aromatı i zapahi v kulture*. Moskova, Novoye literaturnoye obozreniye.
- Vasmer, M. (1986), *Etimologiçeskiy Slovar Russkogo Yazıkı. Tom 1-4*, Moskova, Progress.
- Yakobson, R. (1985), *İzbrannıye rabotti*, Moskova, Progress.
- Yartseva, V. (1990), *Bolşoy entsiklopediçeskiy slovar: yazıkoznaniye*, Moskova, Bolşaya rossiyskaya entsiklopediya.
- Zihovskaya, N. (2012), "Olfaktoriy hudojestvennoy slovesnosti: sovremmenoye sostoyaniye problemi", *Vestnik Voljskogo Universiteta im. V.N. Tatişçeva*, 1 (9), 6-13.

EXTENDED ABSTRACT

Smell is considered to be the oldest of the senses that provide data about the outer world to the human brain. The phenomenon of smell was described in many literary works as a gate to our memories and that fact was confirmed by the 20th century neuroscience. In recent years there has been an increasing interest in the phenomenon of smell within the humanities. The phenomenon was studied from different perspectives within the framework of cultural and literary studies. The linguistic perspective in the “olfactory studies” has been very rare and has focused on the description of the various smells and fragrances in different languages. The objective of the study is to examine the phenomenon of smell transformed into the patterns, words and structures by the language system. The study seeks to define and analyse the naming patterns of the olfactory situation in Russian language in the framework of functional approach. The study focuses on Russian language in diachronic and synchronic perspective.

The language units and naming patterns of the phenomenon of smell in Old Russian are defined according to the data found in the dictionaries of Old Russian and Etymology Dictionaries. The naming patterns in modern Russian are described on the basis of the data from the Russian Language Corpus. Onomasiological perspective is argued to be critical for the analysis since it allows to see the situation in real world and its “visualisation” by the language system. Being based on onomasiological perspective, functional approach defined as in A. Mustayoki’s works and “meaning ↔ text” theory put forward by I. Melçuk are used as a theoretical framework of this study.

The study has found that the naming pattern for the smell phenomenon in Old Russian was agent-oriented. The semantic roles of the agent were defined as actant, neutral and source. The semantic roles were connected to the proto roots with flexible semantic. Modern Russian has inherited some patterns and lexical units from the Old Russian but the “visualisation” of the smell by the language system has changed.

It was found out that the lexical units used in Old Russian have developed a semantic change in the form of pejoration in modern Russian. The phenomenon of smell has been connected to words considered to be of onomatopoeical origin. The study has revealed that the phenomenon of smell can be lexicalized in modern Russian through synthetic and analytical structures. The study has also shown that in addition to the agent-oriented naming patterns modern Russian uses state-oriented and phenomenon-oriented patterns. Synthetic structures are formed on the basis of state-oriented naming patterns. State-oriented synthetic structures in modern Russian can be lexicalized with units of different meaning. The analysis of these units has revealed main cognitive schemes that seem to be applied to the phenomenon of smell in Russian. The main cognitive schemes applied in state-oriented patterns lexicalised through the synthetic structures are “smell is motion”, “smell is instrument”, “smell is air”, “smell is solid matter”.

The study has found that phenomenon-oriented patterns are lexicalised with numerous analytical structures that differ on the basis of their meaning. The classification of analytical structures was made on the basis of lexical function as put forward in I. Melçuk’s works. The main lexical functions sought to define the phenomenon of smell through its spatial and temporal dimension were applied. The study has shown that the main cognitive schemes applied in phenomenon-oriented patterns lexicalised through the analytical structures are “smell is air”, “smell is liquid”, “smell is motion”.

The findings of this study are argued to be important for the modern Russian language research, typology studies, foreign language and translation teaching. The number and nature of naming patterns for the phenomenon of smell in modern Russian shows its significance in Russian culture. The number of analytical structures for lexicalisation of the smell indicates that the modern Russian tends to be analytical in its structure. If it is the case, there is a need in analysis of semantic distribution between synthetic and analytical forms in the modern Russian. It is underlined that functional approach can offer a different perspective on both structural and semantic transformations in the language system.

The findings revealed in this study show that in addition to genetic and formal (morphological) indicators, cognitive schemes and naming patterns should also be taken into account in the typology research. It is believed that classification and comparative descriptions of naming patterns in different languages will provide a different perspective on the process of how information about reality is encoded and transmitted in different languages.

The importance of contrastive language studies within the framework of functional approach is emphasized. This approach is considered to be efficient in developing students’ awareness towards the naming patterns both in their native and second language that is expected to prevent cross-linguistic interference. The need and importance of such studies for the Turkish-Russian language pair is underlined.